Вадим Гетьман: між ілюзією героїзації та тінню номенклатурної правди

Віктор БЕДЬ
народний депутат України першого скликання,
голова Всеукраїнського товариства борців за незалежність України
12.07.2025 р.

Есе про пострадянського фінансиста в перехідну добу незалежної України

Ілюзія постаті, яку хочуть зробити символом

Ім’я Вадима Петровича Гетьмана (11.07.1935 – 22.04.1998) дедалі частіше подається в українському публічному просторі як образ реформатора, «батька гривні» й провідного державного діяча епохи становлення незалежної України. Назви вулиць, освітніх закладів, встановлені меморіальні дошки, пам’ятні банкноти й офіційні заяви утверджують створений міф про постать, що нібито уособлює економічне відродження незалежної України.

Однак за фасадом офіційно сформованого образу криється складна і суперечлива правда. Її не прийнято озвучувати в офіційних зверненнях, проте вона необхідна для чесного історичного аналізу. Адже національна пам’ять має ґрунтуватися не на прикрашених образах, а на правді — навіть тоді, коли вона незручна чи некомфортна.

Фінансист комуністично-радянської системи та її пострадянський спадкоємець

Вадим Гетьман, як член Комуністичної партії Радянського Союзу (КПРС), був органічною частиною комуністично-радянської номенклатури Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР), яка діяла під повним партійним диктатом, а не борцем із цією системою. Свою кар’єру він будував у межах командно-адміністративної моделі господарювання: очолював Держбанк Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР) у складі СРСР, а згодом — Агропромбанк, що трансформувався в банк «Україна».

Його діяльність як фінансиста й державно-політичного діяча не була пов’язана з визвольною ідеєю незалежної України чи подоланням московсько-комуністичного ярма. Навпаки — вона сприяла збереженню інституційного впливу старої комуністично-радянської номенклатурної еліти, яка після 24 серпня 1991 року залишилася при владі, адаптувавшись до нових політичних декорацій.

Саме очолювані ним банківські структури стали ключовими інструментами для виведення капіталів за кордон, централізованого контролю над фінансовими потоками та закріплення економічного домінування посткомуністичних груп в умовах початкового державного становлення незалежної України.

Гіперінфляція: удар по народові — збагачення обраних

У 1992–1993 роках, за президентства Леоніда Кравчука — колишнього ідеолога Комуністичної партії в Українській РСР, — Вадим Гетьман очолював Національний банк України. Саме в цей період відбулася найбільша гіперінфляція в новітній історії України: у 1993 році її рівень перевищив 10 000% на рік. Для мільйонів громадян це стало справжньою фінансовою катастрофою — заощадження знецінилися, заробітки втратили купівельну спроможність, а значна частина населення опинилася за межею бідності.

Однак для фінансово-владних груп, сформованих із колишньої комуністично-радянської номенклатури та її оточення, ця гіперінфляція стала зручним інструментом масштабного перерозподілу національного багатства. Через неконтрольовану емісію, непрозорі механізми обміну та спекулятивні фінансові операції стратегічні ресурси й державні активи скуповувалися фактично за безцінь.

Це була не просто економічна помилка чи наслідок кризи — це був елемент цілеспрямованого сценарію первинного накопичення капіталу, який заклав фундамент майбутньої олігархії та сімейно-кланової корупційної системи.

Варто зазначити, що як народний депутат України першого скликання Вадим Гетьман входив до комуністичної більшості, а після проголошення державної незалежності України 24 серпня 1991 року — до так званої «групи 239» — парламентської більшості, сформованої з колишніх комуністів, червоних директорів та промислово-фінансових функціонерів. Саме ця більшість фактично блокувала впровадження повноцінних національно-демократичних реформ і забезпечила призначення Леоніда Кучми на посаду прем’єр-міністра України у 1992 році — в період, коли Гетьман очолював Національний банк України.

Згодом, уже за президентства Кучми (1994–1999), Вадим Гетьман залишався політично та фінансово активним: був народним депутатом другого скликання, очолював Раду Української міжбанківської валютної біржі (1993–1998) і зберігав вплив на банківську політику, біржові процеси та хід ваучерної приватизації.

Ваучерна приватизація: участь у великому обмані

Початок 1990-х років ознаменувався проведенням ваучерної (сертифікатної) приватизації — однієї з найбільших соціально-економічних маніпуляцій в історії України. Вадим Гетьман, як ключова фігура у фінансовій сфері, безпосередньо впливав на механізми її реалізації. Очолювані ним банки та підконтрольні структури забезпечували інфраструктуру для централізації активів у руках вузького кола осіб — передусім із числа привладної колишньої комуністично-радянської номенклатури, так званих «червоних директорів», голів колгоспів і наближених до них ділків.

Звичайні громадяни, дезорієнтовані, економічно неосвічені й поставлені в умови фінансової руїни, масово продавали свої ваучери за копійки. Тим часом через підставні фонди, банки й довірчі товариства відбувалася акумуляція сертифікатів і придбання часток у найприбутковіших підприємствах країни.

Так званий «ринок» функціонував не на основі справедливої конкуренції, а за правилами кулуарної пострадянської домовленості, де доступ до реальних активів мали лише «свої».

Саме цей процес і став фундаментом сучасної української олігархії та сімейно-кланової корупційної моделі — системи, яка досі гальмує державний розвиток і підриває довіру до реформ.

Офіційне возвеличення — як політична легітимація

Після загадкового й трагічного вбивства Вадима Гетьмана 22 квітня 1998 року, навколо його постаті розпочався поступовий процес офіційного возвеличення. Причини усунення банкіра й політика залишаються не до кінця з'ясованими, проте існують підстави вважати, що мотиви мали глибоке підґрунтя у внутрішньому конфлікті за перерозподіл фінансового впливу та ресурсів у пострадянській Україні.

На хвилі людського співчуття та політичної доцільності образ Вадима Гетьмана почали перетворювати на символ. Це відповідало інтересам тих кіл, які прагнули легітимізувати «успішних» вихідців із комуністично-радянської номенклатури як нібито творців нової незалежної України.

Попри те, що у публічному просторі Вадима Гетьмана нерідко називають «батьком гривні», історичні факти свідчать про інше: на момент проведення грошової реформи у вересні 1996 року він не обіймав жодної посади в Національному банку України (НБУ). Гривня була запроваджена за головування Віктора Ющенка в НБУ та за президентства Леоніда Кучми.

Отже, Вадим Гетьман не мав прямого відношення до введення гривні в грошовий обіг України у 1996 році.

Тож маємо врахувати, що публічне возвеличення без чесного історичного аналізу — це форма колективного самообману. Пам'ять, позбавлена правди, стає інструментом маніпуляції, а не морального очищення.

Історичний висновок: образ без ілюзій

Вадим Гетьман — це не борець за незалежність України у XX столітті, не моральний лідер національно-визвольного руху, і не державник-реформатор, за участі якого в час перебування на керівних посадах у фінансовій системі УРСР та незалежної України було здійснено якісні перетворення в економіці чи фінансовій сфері.

Це професійний економіст і банкір комуністично-радянського гарту, який у момент історичного зламу не обрав шлях оновлення, а продовжив лінію трансформації старої комуністично-радянської номенклатури — тепер уже в новій політичній упаковці. Його діяльність сприяла збереженню цієї еліти при владі, а її наслідки виявилися згубними як для українського народу, так і для держави загалом.

Він був учасником і співтворцем фінансових механізмів, які призвели до:

- знецінення заощаджень мільйонів українців;
- формування первинного капіталу для майбутньої олігархії;
- незаконного виведення фінансових активів за кордон;
- спотвореної, несправедливої приватизації;

- політичного реваншу й економічного впливу збереженої комуністично-радянської номенклатури.

Його трагічна смерть у 1998 році стала результатом внутрішньої боротьби в тій самій системі, яку він зміцнював і представляв. І досі, попри офіційно засудженого виконавця, реального замовника вбивства не було названо, що свідчить про спадкову безкарність і кругову поруку пострадянської номенклатурної структури влади.

Його життя — це приклад того, як економічна влада, позбавлена моральної відповідальності, може стати знаряддям політичного контролю, що руйнує надії суспільства на справедливу й демократичну державу.

Національна пам’ять повинна ґрунтуватися на правді, а не на політично вигідних ілюзіях. Лише чесне знання дає народу силу не повторювати помилок минулого — і будувати майбутнє на основі історичної відповідальності.